
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A SZÓ CSUPÁN ÁRNYA A TETTNEK

IVAN IVANJII

Fél évszázaddal ezelőtt, pontosabban 1937 augusztusában Josip Broz olyan értelmű üzenetet kapott, hogy Zágrábból utazzék Párizsba, és Gorkié helyett — akit Moszkvába hívtak — vegye át a Jugoszláv Kommunista Párt irányítását. Broz, akit a Kominternben Valter néven ismertek, ugyaninnen, Moszkvából érkezett Jugoszláviába 1936 októberében, hogy megoldást találjon a párt jelentős számú és súlyos problémájára.

Ehhez nem árt felidézni azt a kort, meg hogy milyen volt Moszkva, ahonnan Broz útra kelt, és milyen Jugoszlávia, ahová hazatért, továbbá a párt, amelynek az élére állt, és hogy mit tett a továbbiak során.

A Szovjetunió fővárosában kezdetüket vették a kirakatpercek, melyeknek célja a kitalált ellenség leleplezése volt. Sztálin nem csupán a tulajdon harcostársait, Lenin legközelebbi munkatársait likvidálta, hanem a világ kommunista mozgalmának Moszkvában tartózkodó élharcosait is.

„Nem voltam biztos benne, hogy egy napon engem is nem kapnak-e majd el — írta később Tito. — Hogy engem nem tartóztattak le, azt Dimitrovnak köszönhetem, akinek már korábbról bizodalma volt bennem, és úgy tekintette, hogy nekem kell vállalnom a Jugoszláv Kommunista Párttal kapcsolatos minden felelősséget. Ám a csisztkák okai akkor nem voltak olyan világosak, mint ma ... Szinte minden jugoszlávban trockistát gyanúsítottak!”

SOHASEM HITTEM OTT SENKINEK

Azt állították, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt a frakciózók pártja, és ezért fel kell oszlatni. Ezzel az indoklással oszlatták fel akkoriban a Lengyel Kommunista Pártot. Következményei még ma is érződnek. Broznak sikerült meggyőznie Dimitrovot, a Kommunista Internacionálé elnökét arról, hogy ezt nem szabad megtenni. „Az a sze-

rencséd, hogy legalább te megmaradtál...” — mondta akkor Dimitrov Titónak.

Így beszélgettek a legmagasabb beosztású tisztségviselők. Tolmácsként a hatvanas évek derekán tanúja voltam, amikor Tito a nyugatnémet kommunista párt elnökével felidézte ezeket az időket. Tito épp akkor szerzett tudomást arról, hogy Reimann a háború éveit németországi gyűjtőtáborokban töltötte. Érdeklődött tőle, hogyan került gyűjtőtáborba, hiszen emlékezett a moszkvai Lux szállóbeli találkozásaira.

„Én abban az időben túl sokat fecsegetem — mondta Reimann. — Félttem, hogy le fognak tartóztatni. Nem bíztam abban, hogy Németországban életben tudnék maradni, mégis jelentkeztem ottanti illegális munkára, mert úgy véltem, jobban beleillik majd az életrajzomba, ha Hitler végez velem, és nem Sztálin.”

„Igen, igen. Jól emlékszem azokra az időkre. Én is estéről estére arra vártam, hogy értem jöjjenek” — válaszolta Tito, és nagyon kemény, valóságos pörölycsapásként ható szavakkal toldotta meg: „Csak-hogy én sohasem fecsegetem túl sokat, mert én sohasem hittem ott senkinek sem!”

Broz mindennek a szemtanúja volt. Nagyon jól tudta, mi megy végbe a Szovjetunióban. Ám szilárd meggyőződése volt, hogy a kommunista mozgalomnak le kell küzdenie ezt a szörnyűséget, és készen állt az áldozatvállalásra.

Melyek voltak az új főtitkár első intézkedései? Maga Tito ezekről az alábbiakat mondta: „Minden világos volt előttem: először, hogy a Központi Bizottságot teljes egészében át kell telepíteni az országba; másodsor, hogy meg kell szabadulnunk a Komintern gyámkodásától és a mindenkélett uralkodó kommunista központból eredő direktívák kritikátlan elfogadásától és végrehajtásától, a vakon való engedelmeskedéstől; és harmadszor, hogy le kell mondanunk a külföldi, pénzügyi támogatásról. Ebben Dimitrov megértőnek bizonyult. Érthető, hogyha Sztálinhoz fordulok ebben a kérdésben, ő ezt nem hagyta volna jóvá, mert azt szerette volna, ha kevés pénzért a markában tarthatna bennünket.”

Mindez köztudott. Ám ha alaposabban áttekintjük a dolgot, láthatjuk, hogy Titónak ez a három döntése előrevetíti mindazt, ami utóbb következett, és alapja lett annak, ami Jugoszláviát manapság is megkülönbözteti valamennyi olyan országtól, amelyben a kommunista párt került hatalomra, a Jugoszláv Kommunista Szövetséget pedig a világ minden más munkás-, forradalmi és kommunista pártjától. Az igen korán megszerzett önállóság, a Kreml befolyásától mentes, az országban székelő vezetőség, valamint a pénzügyi függetlenség előfeltétele lett

— az V. országos pártértekezlet megtartásának;

- a Hitler és Sztálin között létrejött egyezményvel kapcsolatos, önálló álláspont kialakításának;
- a népfelszabadító háború önálló irányításának, függetlenül az olyan bírálóktól, amelyek ezt „balra tolódásnak” tekintették;
- az AVNOJ bihaći és jajcei ülésezésének;
- a győzelmet követően a független Jugoszlávia kikiáltásának, tekintet nélkül a Sztálin és Churchill közötti megállapodásra, hogy az országon „fifti-fifti” alapon osztoznak;
- A Kominformmal, a Komintern örökösével való szembeszállásnak, illetve 1948-nak;
- a sztálini tömbből való kiválásnak, aminek révén az egész világ előtt bizonyossá vált a kommunista elmélet és gyakorlat lehetősége a szovjet modell mellőzésével is: ez hintette el a magvát a későbbi „eurokommunizmusnak”;
- a munkás- és társadalmi öngazgatásnak;
- az elnökkötelezettségnek, a különböző országok legtömegesebb, világméretű mozgalmának az emberiség történetében, amely mentes a szuperhatalmak gigantikus katonai és gazdasági tömbjeinek befolyásától.

NAPJAINK VILÁGÁNAK

Röviden, a világnak, amelyben élünk, napjaink világának. És mindez akkor kezdődött, amikor ötven esztendővel ezelőtt Josip Broz, alias Valter hamis útlevelemmel új hazájába indult, és új mozgalmi nevet választott: Tito.

A Tito név. Az író számára talán minden részlet igen fontos lehet, egyebek mellett az is, hogy a háború folyamán mit sejtettek a TITO megnevezés mögött? Hogy vajon a Titkos Nemzetközi Terrorista Szervezet (Tajna Internacionalistička Teroristička Organizacija) rejtélyes rövidítése-e, avagy — egy másik legenda szerint — viselője tulajdonképpen egy orosz zsidó, aki rosszul beszél az ország nyelvét, és utasításait úgy osztogatja, hogy ráparancsol elvtársaira: „Te ezt! Te meg ezt!” (*Ti to! A ti to!*) Jugoszlávia népe gyakran sejteni vél valami értelmetlen, bonyolult és különös összefüggést a dolgok mögött. Akkor még senki sem tudhatta, hogy Zagorje szülőtte a szülőföldjén gyakori Tito nevet választotta álnévként, vagyis a latin eredetű Titusz horvát változatát.

Nemrégiben Németországban egy nemzetközi irodalmi tanácskozáson, amelyen Bilopavlović íróársunk is részt vett, a németek meglehetősen kapták fel a fejüket, ha valamelyikünk a szálloda halljában vagy a tanácsterem csarnokában utána szól: „Tito!”

Josip Broz Titóról itthon nehéz beszélni, mert a szavak azzal fenyegnek, hogy nyomban közhelyekké válnak. Főként az ifjabb nemzedék fülében.

Számukra az öngazgatás vívmányai, a függetlenség, a mozgásszabadság valami magától értetődő dolog. Annyira természetes, mint lélegezni. Az ifjúság mindig és mindenkor viszolygott a dogmáktól, a szónokiasságtól. Az, aki elsőként indított oly erőteljes és következetes harcot a személyi kultusz minden megnyilvánulása ellen, a legkevésbé szolgált rá arra, hogy személyi kultusz alakuljon ki körötte, miután képtelen tiltakozni ellene.

Első ízben a Testvériség—egység Autópálya zágráb—ljubljanai szakaszának átadása ünnepségén ültem Titóval egy asztalnál, 1958 őszén. A jelenlevők énekelni kezdték: „Tito elvtárs, esküvel fogadjuk...”, majd „Tito elvtárs, ibolya virága...”, meg más, ilyen alkalmakkor fülhangzó spontán dalokat, amelyeknek azonban már akkor is volt némi mellékzöngéjük. Az ünnepi vacsora kezdetén Tito jókedvű volt, kifejezetten jó hangulat kerítette hatalmába, talán mert fiatalokkal volt együtt, de amikor azok nótázni kezdtek, láttam, gondolataiba mélyed, egészen elkomorodik, úgyhogy végül le is intette a társaságot: „Csakugyan semmi mást nem tudtok énekelni? Daloljatok, ha már kedvetek támadt, valami rendeset, nekem pedig most már nyugtot hagyhatnátok!”

KORUNK LEGKIEMELKEDŐBB EGYÉNISÉGE

Tito, ebben bizonyos vagyok, és ma sem kellemetlen a számomra, hogy ezt ki is mondjam, korunk legkiemelkedőbb egyénisége, nyilvánvalóan a legnagyobb személyiség, aki égővünk alatt született. Nincs szüksége közhelyekre. Vajon nekünk kellenek-e?

A szavak jelentése változik. Írónál jobban ki sem tudhatja ezt. Bizonyos szokások, meghatározott gesztusok változtatnak jelentésükön. Kedves író társunk, Oskar Davičo, aki nem kedveli írószövetségünket, ami különben magánügye, az ötvenes évek elején az akkori *Mladost* című irodalmi folyóiratban esszét közölt *Költészet és ellenállások* címmel, amelyben egyebek mellett elemezte egy közhely, a „lángoló üdvözlettel!” értelmét, mivel ez még akkor divatban volt. Amikor a háború alatt első ízben vetették papírra, költői, szinte szürrealista hangzása lehetett. Az állandó használattól azonban annyira kifakult, hogy kopottabb közhely lett az „őszinte tisztelettel” formájú frázisnál is.

A fiataloknak manapság nincs tudomásuk arról, hogy mi „lángoló üdvözlettel” írtuk alá leveleinket, és közben munkásságról, parasztságról és becsületes értelmiségről beszéltünk. Az a nézet volt ugyanis az uralkodó, hogy az értelmiségiek valami megkülönböztető jelző nélkül nem lehetnek tisztességesek. Fölmerül bennem időnként a kérdés, hogy vajon napjainkra mindenholnan kiveszett-e ez az előítélet, ugyanúgy, miként a lángoló üdvözlettel való búcsúzkodás?

A Tito útjához való hűség, művének helyes értelmezése, személyisé-

gének tisztelete s az eszméi kiteljesítésére irányuló törekvés a legkisebb mértékben sincs kapcsolatban az eddigi gyakorlat bizonyos külső, pusztán formális megnyilvánulásával. Nem föltétlenül szükséges egyetértenünk valamely plakát, vicc vagy az ünnepi tornabemutatók használatával vagy túlhaladottsága megítélésében. Ám az bizonyos, hogy az ifjúsági vagy az egyetemi sajtó valamely szerkesztőjének kinevezésével vagy leváltásával kapcsolatban olyan fogalmakat emlegetni, hogy „titóista” vagy „antititóista”, nincs összhangban azzal, ami lényeges Tito szempontjából.

A közlés megváltozik. A szokások átalakulnak. Egykor a munkások és a polgárok fölvonulása az állami és pártvezetők tribünje előtt valóságos szentségnek számított.

Vajon ki parádézna manapság egy ilyen tribün előtt? Inkább azon a véleményen vagyok, hogy Tito szempontjából nem döntő, miként szervezik meg a központi ünnepséget az ifjúság napján, de még mennyire döntő az, hogy folytatódjon nemzetünk és nemzetiségünk ifjúságának körében a testvériség és egység szellemének ápolása, s hogy ezt semmi se ingathassa meg.

ELFOGADTA KRLEŽÁT OLYANNAK, AMILYEN

Tito, miután véglegesen hazatért az országba rendezni a párt sorait, sürgősen találkozót beszélt meg Miroslav Krležával. Krleža ezt megelégedően és hangnemben írt a moszkvai perekről, nem leplezte kiábrándultságát afelől, ami a Szovjetunióban zajlott. A JKP egyes akkori vezetői, közöttük Milovan Đilas is, Krležát a forradalom elárulásával vádolták, és Trockistának kiáltották ki. A disszidens fogalma akkor még nem létezett a mai értelemben, mert ha létezik, Krležát disszidensnek nyilvánítják.

Tito abban az időben nem tekintette okos dolognak, hogy Krleža erről ír, habár tudta, hogy ez az igazság. Meggyőződése volt, hogy a fasizmus erőinek hirtelen térhódítása idején, szinte a nagy háború küszöbén, nem kell nyilvánosan támadni a haladó mozgalmak központját. Tito a háború után megmagyarázta, miért kellett abban az időben valamennyi vitát elodázní. Tehát nem értett egyet Krleža szemléletmódjával, de Krležát, az embert és az írókat nem vetette el, szinte ragaszkodott hozzá! Találkoztatott vele, beszélgetett, meghallgatta, és tudtommal nem igyekezett meggyőzni. Elfogadta Krležát olyannak, amilyen volt. A forradalom stratégiájának és a látnoki költőnek nem kellett azonos taktikához tartaniuk magukat, ám a céljuk közös volt! Tito nem engedte meg, hogy a párt szakíthasson egy ilyen művésszel. Kommunista Szövetségünk akkor nevezhető valóban titóistának, ha e tekintetben is Tito példáját követi.

ALKOTÓ ÉS A GYAKORLAT EMBERE

Tito az állami és pártküldöttségek vezetőjeként minden megfelelő alkalmat felhasznált arra, hogy író vagy művész is társuljon hozzá. És ezzel mintegy kifejezte tiszteletét az iránt, amit a művésznek kell képviselnie a szocialista társadalomban. Magánemberként természetesen megvolt a maga ízlése az irodalomban, a festészetben vagy a zenében, de sohasem kényszerítette rá másokra. Tolmácsként jelen voltam, amikor Tito és Walter Ulbricht megtekintette a Föderáció Palotájának szalonját. Ulbricht nem tartozott a modern művészetek kedvelői közé. Miközben elhaladt a kiállított műtárgyak előtt, érződött viszolygása, amikor pedig a központi teremben Lubarda nagy vászna elé érték, döbbsen torpant meg. „Te ezt csakugyan szereted?” — fordult Ulbricht eléggé éles hangon Titóhoz. „Kérlek? — csodálkozott el Tito a vendég hangvételén. — Nem, nem szeretem.” „Akkor mit keres itt?” — firtatta Ulbricht megrovóan, mert nála, Kelet-Németországban még egy képet sem lehetett a falra akasztani a beleegyezése nélkül. „Nem tudom — vágott vissza Tito —, bizonyára az a bizottság állította ide, amely a létesítmény műtárgyainak válogatását intézte, mivel nálunk, tudod, ezek a dolgok a szakbizottságok hatáskörébe tartoznak.”

Hogy Tito mit jelentett a világ számára, azt mint tolmácsa tapasztalhattam Helsinkiben meg Kelet-Berlinben.

A Finnlandia palotának, amelyben az első európai leszerelési és együttműködési értekezletet tartották, nincs valami nagyszámú szalonja. Az értekezlet szüneteiben viszonylag szűkös helyen 35 ország elnöke zsúfolódott össze, és kíséretükben ott voltak miniszterei, tolmácsaik, tanácsadók, orvosaik és testőreik. Hol Giscard könyöke kezdte váratlanul kuszálni Makariosz érsek szakállát, hol Kreisky döntötte fel véletlenül Ceauşescu poharát. Ford amerikai elnök meg Leonyid Brezsnyev előtt testőrségük erőlyesen tört utat. Egyetlen ember akadt itt, akinek láttán mindig csillapult a nyüzsgés, mindenki elhallgatott, ha mondott valamit, az államfők tömege szétnyílt előtte, és utat engedett neki. Tito volt az. Mindez 1975-ben történt.

Egy évvel később pedig, az európai kommunista és munkáspártok vezetőinek első értekezletén Tito az utolsó között ment az ülésterembe. Valamennyi képviselő és főtitkár már elfoglalta helyét. Amikor Tito megjelent, valaki tapsolni kezdett. Ezt megelőzően senki mást sem üdvözöltek külön. Brezsnyevet sem. Brezsnyevet igen jól láthattam. Önkéntelenül tapsolni kezdett ő is, majd miután felfogta, mi történik, egy pillanatra megállt, ám mivel mindenki tovább tapsolt, Brezsnyevnek is folytatnia kellett. Akkor kellett volna látni csodálkozó arcvonásait, hogy kicsoda Tito. Hogy kik voltunk mi Titóval.

Jugoszlávia Dolgozó Népe Szocialista Szövetsége, amelynek a Jugoszláv Írószövetség is alkotó része, kialakította programját azokkal a te-

vékenységekkel kapcsolatosan, melyekkel Josip Broz Titónak a Jugoszláv Kommunista Párt élére kerülése 50. évfordulóját ünnepeljük. Javaslatozt kaptunk, hogy az évforduló kapcsán frontunk egyes részei ne szervezenek külön ünnepi akadémiákat és díszületeket, hanem munkaértekezletek keretében ünnepeljük meg az évfordulót. Meg is tesszük ezt, íme, varasdi közgyűlésünk kezdetén, csatlakozva a Szocialista Szövetség e programjához, amellyel teljes mértékben egyetértünk.

Titónak életében sem volt szüksége ünnepi szónoklatokra. Még kevésbé van szükség erre művét dicsőíteni. Ő maga része lett történelmünknek és a világtörténelemnek. Az idő haladtával még világosabb és meggyőzőbb lesz személyiségének nemzeti és egyetemes vonatkozású jelentősége. Jelenünket azonban annyira beárnyékolják a nehézségek, hogy nagy hiányát látjuk Tito szavának, tanácsainak, vezető egyéniségének, akiben mindenki bíz.

Amit elért, természetesen, személyiségénél is fontosabb, s ezért most rajtunk áll, hogy kitartsunk ezen az úton tovább, ha ő maga nem is járhat előttünk.

Ha már szavát és művét említettük, Tito — számos nagy politikustól és államférfitől eltérően — tulajdonképpen nem rétor volt, hanem valódi alkotó, és a gyakorlat embere. Ezért az iránta érzett tiszteletünk se abban nyilvánuljon meg, amit mondunk, hanem abban, amit tenni fogunk.

BRASNYÓ István fordítása

